

Dostizanje političke i društvene stabilnosti u regionu Zapadnog Balkana putem omogućavanja viših stopa ekonomskog rasta

Reforme koje bi uvećale nivo ekonomskih sloboda u oblastima imovinskih prava i poslovne regulacije bi značajno uticale na povećanje stope ekonomskog rasta. Ukoliko bi bile primenjene, ove reforme učinile bi zemlje Zapadnog Balkana ekonomski prosperitetnijim i stabilnijim u 2025, pošto bi njihov BDP po stanovniku prevazišao prag od 40% proseka EU i 50% proseka novih država članica, što bi ih učinilo i spremnijim za integraciju u EU.

Kako će privrede zemalja Zapadnog Balkana (ZB6) izgledati (Srbija, Crna Gora, Makedonija, Albanija, Bosna i Hercegovina, Kosovo*) izgledati 2025? Ovo je veoma važno pitanje pošto otvoreno preispituje ekonomske kapacitete ZB6 zemalja za pridruživanje EU. Postoji nekoliko razloga zašto je nivo ekonomskog razvoja ZB6 važan:

- 1) Zemlje koje žele da se pridruže EU moraju da imaju "funkcionalnu tržišnu privredu", prema kriterijumima iz Kopenhagena, da bi mogle da postanu deo jedinstvenog tržišta.
- 2) Privreda koja raste i dovodi do prosperiteta olakšala bi mnogo trenutnih unutrašnjih društvenih i političkih tenzija unutar društava ZB6. što bi kreiralo više prilika za njihove građane. Ovo bi dovelo do veće političke stabilizacije celokupnog regiona i do smanjivanja etničkih i nacionalnih tenzija.
- 3) ZB6 bi kao regiona sa rastućom ekonomijom bio privlačniji EU nego kao region sa niskim dohotkom i preovlađujućim siromaštvom. Glasači u mnogim državama EU nisu oduševljeni potencijalnim članstvom novih zemalja čiji stanovnici bi u velikom broju emigrirali u njihove zemlje zbog boljih ekonomskih prilika, kako uspon populizma u nekim zemljama EU ilustruje (Velika Britanija, Slovačka, Mađarska itd).

Najoptimističniji scenario¹ za zemlje ZB6 pokazuje da će region, iako će nastaviti da raste, u 2025. ipak i dalje biti značajno ispod nivoa BDP-a EU prema paritetu kupovne moći. Zemlje ZB6 će u proseku imati BDP per capita od samo 17 200 međunarodnih dolara, što je niže čak i od današnjeg nivoa Bugarske, najsiromašnije države članice, čiji BDP u 2017. iznosi 19 800 međunarodnih USD po stanovniku.

Tabela 1: BDP PPP per capita odabranih zemalja u 2025, u međunarodnim dolarima iz 2011.

Zemlja	BDP 2025.	U odnosu na ponderisani prosek EU 27
Austrija	49,954	1.11
Belgija	46,540	1.03
Bugarska	25,843	0.57
Hrvatska	27,634	0.61

¹ Podaci za rast BDP-a do 2023. preuzeti su iz baze podataka World Economic Outlook Međunarodnog monetarnog fonda; za period 2023-2025. stope rasta su procenjene kao prosek prethodne tri godine.

Kipar	40,176	0.89
Češka	39,735	0.88
Danska	50,106	1.11
Estonija	37,573	0.84
Finska	44,639	0.99
Francuska	44,524	0.99
Nemačka	52,002	1.16
Grčka	29,668	0.66
Mađarska	33,479	0.74
Irska	84,066	1.87
Italija	37,429	0.83
Letonija	33,090	0.74
Litvanija	39,998	0.89
Luksemburg	109,502	2.44
Malta	49,327	1.10
Holandija	56,942	1.27
Poljska	34,374	0.76
Portugal	31,759	0.71
Rumunija	30,268	0.67
Slovačka	40,010	0.89
Slovenija	38,510	0.86
Španija	40,891	0.91
Švedska	51,650	1.15
EU 27	44,967	1.00
EU 11	34,254	0.76

Kalkulacije na osnovu podataka IMF WEO 2018; EU 27: zemlje EU bez Velike Britanije; EU 11: zemlje u tranziciji koje su pridružile EU 2004, 2007. i 2013.

Tabela 2: BDP PPP per capita odabranih zemalja u 2025, u međunarodnim USD iz 2011.

Zemlja	BDP 2025.	Udeo u ponderisanom proseku EU 27
Albanija	15,569	0.35
Bosna i Hercegovina	15,716	0.35
Kosovo*	11,987	0.27
Makedonija	17,515	0.39
Crna Gora	20,391	0.45
Srbija	18,970	0.42
ZB6 ponderisani prosek	17,206	0.38

Iako se ovi podaci WEO smatraju za najbolje dostupne makroekonomske predikcije, ipak ih treba posmatrati kao optimistične. Makroekonomske predikcije sklone su greškama, pa su ekonomisti uglavnom saglasni da mogu više da pogode dugoročne trendove nego tačne brojke. Međutim, često

dolazi i do veoma velikih grešaka: na primer, Weo 2008. nije predvideo finansijsku krizu i recesiju koja ju je pratila. U nekoliko slučajeva na Balkanu, nisu predviđeni ni egzogeni šokovi, kao u 2012. i 2014. Pošto ekonomski podaci iz razvijenih zemalja pokazuju performanse iznad trenda (nezaposlenost je ispod pretkriznog nivoa 2008, aktivnost na finansijskim tržištima iznad vrha iz 2008. itd) niti je bilo recesije već skoro jedne decenije, sve ovo ukazuje na visoku verovatnoću da budući ekonomski trendovi budu manje optimistični nego što se to trenutno čini. Bilo koja nova recesija bi snažno pogodila zemlje ZB6 usled njihove povezanosti sa evropskim centrom, putem finansijskih i trgovinskih kanala, pošto bi to značajno oslabilo njihove ekonomske performanse. Prema tome, podatke WEO bi trebalo posmatrati kao optimističnu procenu.

Podaci ukazuju na to da će, ukoliko se ostvare postojeće makroekonomske projekcije, zemlje Zapadnog Balkana u 2025. u ekonomskom razvoju zaostajati ne samo za prosekom zemalja Evropske unije, već i za manje razvijenim članicama EU11. Zapravo, sa predviđenim BDP-om po stanovniku od samo 17 200 2011 USD PPP, zemlje Zapadnog Balkana će biti ispod nivoa razvoja ovih zemalja u trenutku kada su one pristupile EU. Samo Crna Gora i Srbija biće blizu nivoa BDP-a koje su ove zemlje imale prilikom pristupanja EU, dok će Kosovo, Bosna i Hercegovina i Albanija biti na nivou najmanje razvijenih zemalja, Bugarske i Rumunije. Ovo znači da se države ZB6 čak i 2025. sa teškom mukom moći da pružaju dovoljno prilika za nova radna mesta i viši standard života nego što je to slučaj danas. Nivo ekonomske konvergencije sa EU među zemljama ZB6 u slučaju projektovanog rasta neće biti visok, pošto će i dalje ostati ispod 40% proseka EU dohotka (Crna Gora bi bila jedini izuzetak). Nadalje, zemlje ZB6 dostići će samo polovinu dohotka zemalja EU11. Prema tome, više stope ekonomskog rasta su preduslov za stabilizaciju ovih društava, što bi pružilo podršku njihovom pridruživanju EU.

Tabela 3: BDP PPP per capita odabranih zemalja, u međunarodnim 2011 USD, u godini pristupanja EU

Zemlja	BDP per capita
Bugarska	15,170
Hrvatska	20,000
Češka	24,000
Estonija	20,190
Mađarska	21,550
Letonija	15,710
Litvanija	16,840
Poljska	16,400
Rumunija	13,300
Slovačka	18,680
Slovenija	25,910

Godina pristupanja EU: Poljska, Mađarska, Slovačka, Češka, Slovenija, Estonija, Letonija i Litvanija 2004; Rumunija i Bugarska 2007; Hrvatska 2013.

Pitanje kako dostići više stope ekonomskog rasta je bukvalno pitanje od milion dolara. Savremena teorija ekonomskog rasta je prilično obimna, a među ekonomistima postoji renesansa zanimanja za ulogu institucija u kreiranju ekonomskog rasta. Ali koje i kakve institucije stvaraju preduslove za rast?

Institucije mogu biti otvorenog ili zatvorenog poretka (North) / inkluzivne ili ekskluzivne (Acemoglu and Robinson). Dok prvi preko konkurencije i inovacija dovodi do kreativne destrukcije i otvoren je za učešće većine ljudi, dotle se drugi sistem fokusira na traganje za rentom i redistribuciju, i zatvoren je za učešće velikog broja stanovnika. Ilustrativni primeri ove dihotomije otvoreno / zatvoreno u političkom domenu su demokratija i autoritarizam, dok su u ekonomskom domenu to postojanje / nepostojanje barijera ulasku novih igrača na tržište. Najbolja trenutno postojeća alatka koja meri institucionalni kvalitet u oblasti ekonomskog sistema je Indeks ekonomskih sloboda u svetu Instituta Frejzer (Economic Freedom in the World Index, Fraser Institute) koji je razvila grupa poznatih ekonomista, pravnika i politikologa, među kojima je bilo i nekoliko dobitnika Nobelove nagrade za ekonomiju, kao što su Nort, Štigler, Beker i Fridman.

”Pojedinci poseduju ekonomsku slobodu kada je imovina koju su stekli bez upotrebe nasilja, prevare ili krađe zaštićena od fizičkog nasrtaja drugih, i kada su slobodni da koriste ili otuđe svoju imovinu sve dok njihove radnje ne krše identična prava drugih” (Gwartney, Lawson, and Block, 1996). Ekonomske slobode mere se preko 5 podindeksa: Veličine javnog sektora, Imovinskih prava, Zdravog novca, Slobode međunarodne trgovine, Regulacije zajmova, rada i poslovanja. Konačna ocena je prosek svih podindeksa, i kreće se od 0 (najmanje sloboda) do 10 (najviše sloboda).

Podaci ukazuju na to da zemlje ZB6 zaostaju za zemljama EU po nivou ekonomskih sloboda. Međutim, situacija nije ista u svim komponentama indeksa: jasno se vidi da zemlje ZB6 najviše zaostaju u oblasti bezbednosti imovinskih prava. Sloboda u međunarodnoj trgovini je jednaka proseku EU, dok je veličina javnog sektora čak i zapravo bolje ocenjena nego u EU27. Ocena zdravog novca je nešto niža, ali je to uglavnom zbog prošlih monetarnih rezultata Srbije, i ova ocena će u budućim izdanjima indeksa rasti usled trenutno niskih stopa inflacije.

Tabela 4: Nivo ekonomskih sloboda u odabranim zemljama, Economic Freedom of the World 2018.

	Ukupan skor	Veličina javnog sektora	Vlasnička prava	Zdrav novac	Slobodna trgovina	Regulacija
Albanija	7.54	7.94	5.07	9.55	8.21	6.91
Bosna i Hercegovina	6.60	5.36	4.13	8.32	7.78	7.41
Makedonija	7.13	6.28	5.07	8.13	7.96	8.20
Crna Gora	7.04	6.93	4.92	8.27	8.16	6.94
Srbija	6.85	6.41	4.95	8.15	7.60	7.15
ZB6	7.03	6.58	4.83	8.48	7.94	7.32
EU11	7.44	5.90	6.01	9.42	8.18	7.67
EU15	7.53	4.81	7.43	9.37	8.25	7.77

Međutim, situacija u oblasti regulacije zahteva malo dublji uvid. Ova ocena sastoji se od 3 podkomponente: regulacije zajmova, rada i poslovne regulacije. Radno zakonodavstvo je u proseku uglavnom fleksibilnije nego u zemljama EU27. Međutim, ocene za poslovnu regulaciju su znatno niže.

Podaci na osnovu kojih se računaju ove ocene dolaze iz nekoliko različitih izvora, od kojih su najvažniji Doing Business Svetske banke i Global Competitiveness Report Svetskog ekonomskog foruma. Ovi izvori se koriste kao proksi varijable tj kao aproksimacije regulatorne situacije u ovim zemljama. Međutim, kako Doing Business ima transparentnu metodologiju koja koristi uzak broj objektivnih merila, lakše je implementirati reforme koje će uticati na ovaj indeks, u odnosu an druga merila. To bi takođe značilo da su sprovedene regulatorne reforme uske, i da pokrivaju samo ono što Doing Business zaista i meri. Stoga podaci ovog indeksa pokazuju da je regulatorno okruženje u Makedoniji više naklonjeno poslovnim aktivnostima nego okruženje u Nemačkoj, što teško da može biti tačno. Ovaj problem istovremeno maskira pravu situaciju u komponenti regulacije Indeska ekonomskih sloboda, pa stoga treba imati na umu da je ovaj segment donekle pristrasan i da je prava situacija u zemljama ZB6 manje ružičasta.

Pored svoje intrizičke vrednosti, ekonomske slobode imaju i instrumentalnu vrednost. Bilo je mnogo pokušaja da se izvrši evaluacija povezanosti ekonomskih sloboda i ekonomskog rasta. Jedna skorašnja metastudija (Libek, 2018) je identifikovala 2428 studija objavljenih u naučnim časopisima koje su koristile podatke o ekonomskim slobodama, od kojih se 92 fokusiralo na ekonomski rast. Iz ovog uzorka, 86 su utvrdile statistički značajnu i jaku pozitivnu vezu između ekonomskih sloboda i ekonomskog rasta, dok je samo njih 5 bilo bilo drugačijeg zaključka. Regresiona analiza (Gwartney and Lawson, 2004) pokazuje da porast nivoa ekonomskih sloboda na skali 1-10 povećava dugoročnu stopu ekonomskog rasta za 1,24% BDP-a.

Prema tome, reforme koje bi povećale nivo ekonomskih sloboda zemalja ZB6 bi značajno uticale na rast ekonomske dinamike celokupnog regiona, što bi dovelo do brže konvergencije dohotka sa EU, i kreiralo preduslove za političku stabilnost u okviru regiona. Značajne reforme su pre svega neophodne u oblastima zaštite imovinskih prava i poslovne regulacije. Ukoliko bi zemlje ZB6 povećale svoj nivo ekonomskih sloboda sa trenutnog na nivo koji se nalazi na pola puta između njih i nivoa zemalja EU11, tj. sa 4.83 to 5.42 u oblasti zaštite imovinskih prava i sa 7.32 to 7.50 u segmentu regulacije, ovo bi povećalo njihovu dugoročnu stopu ekonomskog rasta za 1 procentni poen godišnje. Ovo možda ne deluje kao veliko povećanje stope rasta, ali ova razlika u dugom roku može da ima velike efekte. Šta više, imajući u vidu niske stope ekonomskog rasta koje su neke zemlje u regionu imale tokom prethodne decenije, pre svega Srbija i Bosna i Hercegovina, ovaj 1 procentni poen deluje veoma visoko.

Ovaj scenario je konzervativan, pošto u obzir uzima to da je neophodno vreme za ove reforme. Ali ukoliko se ove reforme sprovedu, one mogu vrlo brzo dati rezultate. Ovaj model predviđa da se razlike između zemalja EU11 u oblasti zaštite imovinskih prava i regulacije smanje na pola sadašnje vrednosti do 2020, nakon čega bi se stopa rasta ubrzala za 1 procentni poen u odnosu na trenutne projekcije MMF-a. Ukoliko bi se ovaj scenario ispunio, zemlje ZB6 bi imale snažnije ekonomske performanse, i uspele bi da prevaziđu polovinu dohotka zemalja EU11, i dostignu za sada nedostižni prag od 40% dohotka EU27.

Tabela 5: ZB6 BDP per capita u 2011 USD, u slučaju reformi koje povećavaju ekonomske slobode

	BDP per capita	Neto dobit: WEO projekcije = 100
Albanija	16 390	105.3
Bosna i Hercegovina	15 620	105.3
Makedonija	18 610	106.2

Crna Gora	21 670	106.3
Srbija	19 770	104.2
Kosovo*	13 470	112.4
ZB6 ponderisani prosek	17 950	106.2
ZB6 kao udeo u proseku EU11	0.53	-
ZB6 kao udeo u proseku EU27	0.41	-

Važno je napomenuti da se mnogi argumenti koji idu protiv višeg nivoa ekonomskih sloboda baziraju na perspektivi egalitarnosti, ali ovo je lažna dihotomija. Društva sa višim nivoe ekonomskih sloboda imaju niže stope siromaštva, i viši dohodak najsiromašnijih 10% stanovništva, nego društva sa nižim nivoom ekonomskih sloboda. Takođe, zemlje sa razvijenom državom blagostanja i programima redistribucije, kao što su Švedska, Danska, Finska, Holandija, Nemačka i Kanada imaju veoma visok nivo ekonomskih sloboda. Prema tome, rast ekonomskih sloboda ne mora da podrazumeva smanjenje postojećih programa redistribucije ili poreskih stopa.

Preporuke za javne politike

- Stvaranje ili osnaživanje postojećih platformi za diskusiju o sektorskim javnim politikama na nacionalnom nivou između strukovnih udruženja, poslodavačkih i privrednih organizacija i NVO, u okviru rada nacionalnih parlamenata; i to putem formalnih i neformalnih pravila i događaja, da bi se kreirao prostor za javnu raspravu i komunikaciju između članova parlamenta iz suprotstavljenih političkih partija.
- Predstavnici EU treba da nastave da insistiraju na dubinskim reformama unutar pravosuđa, kreiranjem jasne strategije reformi, i da vrše evaluaciju njene implementacije u praksi. Implementacija ovih reformi treba biti *conditio sine qua non* procesa integracije: bez jasnih pozitivnih signala ne treba otvarati niti zatvarati pregovaračka poglavlja.
- Treba obeshrabriti pojavu "pozlaćivanja" prilikom procesa usvajanja evropskih direktiva, time što će se na engleskom jeziku objavljivati regulatorna rešenja iz različitih evropskih država. U trenutnim uslovima, administracija zemalja Zapadnog Balkana pre svega se bazira na uporednim rešenjima iz Slovenije i Hrvatske, usled lingvističke bliskosti i prisustva eksperata za tehničku pomoć i saradnju. Međutim, zakonska rešenja ovih zemalja evropskoj perspektivi uglavnom previše opterećuju privredu, naročito u poređenju sa skandinavskim zemljama ili Holandijom.
- Insistiranje na uvođenju fiskalnih pravila u ustave zemalja Zapadnog Balkana, da bi se stvorili preduslovi za održivost javnih finansija u slučaju mogućih fiskalnih problema prilikom pojave recesija. Rešenja Slovačke i Bugarske su veoma ilustrativna i relativno laka da se primene u kontekstu Zapadnog Balkana.